

Lagutskottets betänkande

1979/80: 22

med anledning av motion om avveckling av dödsbo

Motionen

I motionen 1979/80: 806 av Per Olof Håkansson m. fl. (s) yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om dödsboavveckling.

Motionärerna erinrar om att det enligt gällande rätt inte finns något hinder mot att dödsbon förblir oskiftade under längre tid trots att utgångspunkten för ärvdabalkens regler om dödsbon är att dödsbon skall bestå endast under en övergångstid. Enligt motionärernas mening bör sådana bestämmelser utformas som på ett effektivare sätt leder till att dödsbon avvecklas snabbare.

Gällande rätt

Ärvdabalkens (ÄB:s) regler om boutredning och arvskifte är avfattade med tanke på boets upplösning och egendomens fördelning mellan delägarna. Några tvingande regler om att dödsboet skall avvecklas inom viss tid finns dock inte. Varje delägare är i princip berättigad att påfordra skifte. Mot annan delägars bestridande får skifte emellertid ej företas innan bouppteckning skett och alla kända skulder betalats eller delägaren fritagits från ansvar för skulderna. För att lösa de svårigheter som uppkommer om någon delägare obefogat sätter sig mot skifte eller om delägarna inte kan enas om sättet för skiftet ger ÄB möjlighet att anlita en särskild skiftesman att skifta boet.

Även om dödsbogemenskapen, såsom ovan nämnts, normalt präglas av avvecklingssyftet, kan boet komma att bevaras under mycket lång tid. Ibland förblir boet oskiftat endast därför att ingen delägare påfordrar skifte medan i andra fall delägarna sluter särskilt avtal om sammanlevnad i oskiftat bo.

För att förhindra att dödsbon förblir oskiftade bara av skattetekniska skäl har med giltighet fr. o. m. den 1 januari 1968 införts särskilda beskattningsregler för större dödsbon. I fråga om sådana dödsbon skall bestämmelserna om handelsbolag tillämpas från och med det taxeringsår som följer närmast efter det fjärde kalenderåret efter dödsfallsåret. Detta innebär att dödsboet inte längre taxeras utan att dess inkomst och förmögenhet i stället påförs delägarna med de belopp som motsvarar varje delägars andel i boet. Dessa särskilda skatteregler gäller dödsbon med en skattepliktig förmögenhet överstigande 100 000 kr. eller en till statlig inkomstskatt högre taxerad inkomst än 10 000 kr. Som delägars andel i boet skall anses vad enligt lag och testamente belöper på honom av boets inkomst

och förmögenhet. Riksskatteverket kan i särskilda fall medge dispens från bestämmelserna. Antalet dispensärenden per år har varit rätt konstant. År 1977 uppgick antalet dispensärenden till 30. Praxis i ärendena är med hänsyn till förarbetena restriktiv.

Tidigare riksdagsbehandling

Frågan om avveckling av dödsbon behandlades av riksdagen hösten 1978 med anledning av en motion (1977/78:1000) med ett yrkande liknande det nu föreliggande.

Lagutskottet konstaterade i sitt betänkande LU 1978/79: 2 att syftet med 1968 års beskattningsregler hade uppnåtts. Genom att gränsbeloppen inte hade höjts sedan lagstiftningens ikraftträdande för tio år sedan hade reglerna på grund av penningvärdeförändringen också kommit att omfatta allt fler dödsbon. Skattemässiga skäl kunde därför inte åberopas som motiv för att införa regler om tvångsupplösning av dödsbon. De av utskottet inhämtade remissyttrandena gav inte heller i övrigt belägg för att det skulle, utom i fråga om dödsbon som besitter jordbruks- och skogsbruksfastigheter, finnas något behov av att tvångvis avveckla dödsbon.

När det gällde jordbruks- och skogsbruksfastigheter konstaterade utskottet att dödsboägandet förde med sig betydande problem. Bl. a. försvårades rationaliseringsverksamheten. Vidare minskades möjligheterna för myndigheterna att ingripa i naturvårdande och skogsvårdande syfte. Det hinder dödsboägandet utgjorde sammanhängande främst med att delägarna i dödsboet i princip måste vara eniga om varje förvaltningsåtgärd och att skriftliga överenskommelser fordrades i många fall vid förrättningar och andra mellanhavanden med myndigheterna.

Utskottet framhöll för sin del att flera av de olägenheter som dödsboägandet medför kunde antas försvinna som ett resultat av de förslag som utredningen om ställföreträdare för dödsbon väntades komma att lägga fram. Vissa nackdelar kunde dock inte undanröjas genom förordnande av ställföreträdare. Bl. a. motverkade ett fortsatt dödsboägande det allmänna intresset av att jordbruksmark innehas av aktiva brukare. Utskottet kunde därför ansluta sig till motionärernas ståndpunkt att frågan om en begränsning av dödsbos innehav av sådan mark borde närmare utredas. Utskottet ville emellertid stryka under att skäl kunde anföras för att även behålla jordbruksmark oskiftad under en inte alltför begränsad tid. Sålunda kunde det vara nödvändigt att behålla dödsbo oskiftat för att ge minderåriga barn till den avlidne möjlighet att ta över verksamheten. Förhållandena i boet kunde också vara sådana att dödsbogemenskapen var en förutsättning för att en släktgård skulle kunna behållas inom familjen.

Utskottet hänvisade vidare till att i en lagrådsremiss med förslag till ny jordförvärvslag aviserats att frågan om dödsbons rätt att under obegränsad tid behålla jordbruksfastigheter skulle bli föremål för utredning. Utskottet

framhöll med anledning härav att om dödsbon upplöses och ersätts av samägande mellan de tidigare dödsbodelägarna uppnås inte någon förbättring. Utredningen borde därför även pröva möjligheten att begränsa sådant samägande av jordbruksmark. Slutligen ville utskottet stryka under att en prövning av frågan om under vilka förutsättningar en tvångsmässig avveckling av dödsbon skulle kunna tillåtas förde med sig från olika synpunkter känsliga avvägningsproblem. Utskottet ansåg det därför angeläget att utredningen fick en parlamentarisk sammansättning.

Vad utskottet sålunda anfört med anledning av motionen gav riksdagen som sin mening regeringen till känna.

Utredningen (Ju 1977: 07) om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall

Med hänsyn till de olägenheter som kan uppkomma när fastigheter ägs av dödsbon eller med samäganderätt tillkallades år 1977 en särskild utredare som fick i uppdrag att utreda frågor om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall, m. m. (Dir. 1977:13). Uppdraget går främst ut på att komplettera de nuvarande reglerna om boutredningsman med regler om ställföreträdare i fall då ett dödsbo äger fastighet. Härvid skall enligt direktiven övervägas om företrädare alltid bör utses i dessa fall eller om begränsning bör ske till sådana situationer då jordbruk eller skogsbruk bedrivs på fastigheten. Sådant fastighet kallas här i det följande jordbruksfastighet.

Utredningen har den 8 februari 1979 genom tilläggsdirektiv (Dir. 1979:11) fått i uppdrag att även utreda frågan om inskränkningar i rätten att genom testamente fritt förvärva jordbruksfastighet samt problemen med avveckling av dödsbos fastighetsinnehav och upplösning av samägande. I direktiven uttalas bl. a. följande.

Frågorna om avveckling av dödsbos innehav av jordbruksfastighet och upplösning av samägande av sådan fastighet har ett nära samband med de frågor om ställföreträdare för dödsbo som redan övervägs av en särskild utredare. Det är därför ändamålsenligt att dessa utredningsuppgifter förs samman. Utredningsuppdraget bör lämpligen också omfatta frågan om begränsning av rätten att genom testamente fritt förvärva jordbruksfastighet. Denna fråga har samband med de tidigare nämnda bl. a. på det sättet att en begränsning av rätten till testamentariska förvärv skulle kunna öka benägenheten att låta jordbruksfastigheter bli kvar i dödsbons ägo under en längre tid.

Såvitt gäller begränsningen av dödsbos innehav av jordbruksfastighet bör utgångspunkten vara att delägarna i boet skall ha en inte alltför snävt utmätt frist till sitt förfogande för att upplösa dödsboet eller i varje fall avveckla fastighetsinnehavet. I vissa fall bör emellertid ett dödsbo kunna bestå oskiftat och ha kvar fastigheten även under en längre tid. Som lagutskottet har påpekat kan det sålunda vara nödvändigt att behålla ett dödsbo oskiftat för att ge minderåriga barn till den avlidne möjlighet att ta över verksamheten. Förhållandena i dödsboet kan enligt utskottet också vara sådana att dödsbogenskapen är en förutsättning för att en släktgård skall kunna bevaras inom familjen. Även andra skäl kan åberopas för att en

jordbruksfastighet behålls av ett dödsbo under en inte alltför begränsad tid. Bl. a. kan det ha betydelse om fastigheten är utarrenderad när dödsfallet ägde rum.

Med hänsyn till det sagda kan det vara lämpligt att ställa upp en huvudregel om att en jordbruksfastighet som innehas av ett dödsbo bör skiftas eller överlåtas när en viss bestämd avvecklingsfrist har gått ut, men öppna möjlighet att låta innehavet bestå för en längre tid när särskilda skäl föreligger. Det är emellertid tänkbart att man kan nöja sig med att införa en befogenhet för en företrädare för det allmänna att påkalla att fastighetsinnehavet avvecklas i fall då det föreligger särskilda olägenheter. Det är angeläget att regleringen utformas så att den ger så god ledning som möjligt för tillämpningen. De situationer då dödsbon vid lagstiftningens ikraftträdande innehar jordbruksmark bör uppmärksammas särskilt.

En överlåtelse eller ett skifte av fastigheten måste givetvis stå i överensstämmelse med jordförvärvslagstiftningen och annan lagstiftning om fastighetsförvärv för att kunna godtas. Till frågan om hur man lämpligen hindrar att dödsbogemenskapen i fråga om fastigheter ersätts av samäganderätt återkommer jag längre fram.

Kan inte dödsbodelägarna förmås att godvilligt avhända dödsboet äganderätten till fastigheten när en avveckling av fastighetsinnehavet är påkallad, måste en tvångsmässig avveckling kunna komma till stånd. Olika möjligheter står härvid till buds. En lösning kan vara att vid vite ålägga dödsboet att överföra fastigheten på godtagbar ägare. I sista hand kan tvångsförsäljning behöva tillgripas.

En lagstiftning som begränsar rätten för dödsbo att inneha jordbruksfastighet kan medföra ett behov från det allmänna sida av en samlad överblick över de jordbruksfastigheter som ägs av dödsbon. Det bör undersökas hur en sådan överblick kan erhållas på ett så enkelt sätt som möjligt. Också i övrigt bör förslag lämnas om administrationen av den reglering som föreslås. De kostnader som kan följa med förslaget bör uppskattas och redovisas.

— — —

Utredningen bör vidare pröva om man bör införa ett krav på tillstånd enligt jordförvärvslagstiftningen för att förvärv genom arvskifte skall bli giltigt till den del två eller flera personer gemensamt tillskiftas en jordbruksfastighet. På så sätt kan man hindra att dödsbogemenskapen i fråga om en jordbruksfastighet ersätts av en samäganderätt. Också andra förfaranden varigenom man kringgår ett förbud för dödsbo att under längre tid inneha en fastighet bör uppmärksammas, t. ex. försäljning av fastigheten från dödsboet till flera delägare. Att tillståndskrav införs betyder givetvis inte att samägande inte skulle få förekomma.

Genom ett krav på tillstånd för vissa förvärv genom arvskifte kan man inte komma till rätta med redan existerande fall där tidigare dödsbodelägare tillsammans äger en jordbruksfastighet. För dessa fall får därför övervägas andra åtgärder, i den mån det påkallas av uppkomna olägenheter. Till undvikande av missförstånd vill jag tillägga att samägande av jordbruksfastigheter som inte har samband med den tidigare ägarens dödsfall bör falla utanför det nu aktuella utredningsuppdraget.

I enlighet med riksdagens önskemål (se under rubriken Tidigare riksdagsbehandling) har utredningen ombildats till en kommitté med parlamentariskt inslag.

Utskottet

Ärvdabalkens regler om boutredning och arvskifte är avfattade med tanke på dödsboets upplösning och egendomens fördelning mellan delägarna. Några tvingande regler om att dödsboet skall avvecklas inom viss tid finns dock inte. Dödsbon kan därför komma att bestå under mycket lång tid. Ibland förblir boet oskiftat endast på grund av att ingen delägare begär skifte, medan i andra fall delägarna sluter ett särskilt avtal om sammanlevnad i oskiftat bo.

I syfte att förhindra att dödsbon förblir oskiftade bara av skattetekniska skäl infördes med giltighet fr. o. m. den 1 januari 1968 särskilda beskattningsregler för större dödsbon. I fråga om sådana dödsbon skall bestämmelserna om handelsbolag tillämpas från och med det taxeringsår som följer närmast efter det fjärde kalenderåret efter dödsfallsåret. Detta innebär att dödsboet inte längre taxeras utan att dess inkomst och förmögenhet i stället påförs delägarna med de belopp som motsvarar varje delägars andel i boet. Dessa särskilda skatteregler gäller dödsbon med en högre skattepliktig förmögenhet än 100 000 kr. eller med en till statlig inkomstskatt taxerad inkomst överstigande 10 000 kr.

I motionen framhålls att regler bör utformas som på ett effektivare sätt än de nuvarande leder till att dödsbon avvecklas och skiftas. Motionären yrkar att riksdagen skall som sin mening ge regeringen detta till känna.

Frågan om avveckling av dödsbon behandlades av riksdagen hösten 1978 med anledning av en motion med liknande yrkande som i den nu aktuella motionen. Utskottet konstaterade därvid att syftet med 1968 års beskattningsregler hade uppnåtts. Genom att gränsbeloppen inte hade höjts sedan lagstiftningens ikraftträdande hade reglerna på grund av penningvärdeförändringen också kommit att omfatta allt fler dödsbon. Skattemässiga skäl kunde därför inte åberopas som motiv för att införa regler om tvångsupplösning av dödsbon. De av utskottet i ärendet inhämtade remissyttrandena gav inte heller i övrigt belägg för att det skulle, utom i fråga om dödsbon som besitter jordbruks- och skogsbruksfastigheter, finnas något behov av att tvångsvis avveckla dödsbon.

När det gällde jordbruks- och skogsbruksfastigheter konstaterade utskottet att dödsboägandet förde med sig betydande problem. Bl. a. försvårades rationaliseringsverksamheten. Vidare minskades möjligheterna för myndigheterna att ingripa i naturvårdande och skogsvårdande syfte. Frågan om dödsbons rätt att under obegränsad tid behålla jordbruksfastigheter borde därför bli föremål för utredning. Enligt utskottets mening borde utredningen även pröva möjligheten att begränsa sådant samägande av jordbruksmark som uppkommer genom att delägarna i dödsboet tillskiftas andelar i marken. Utskottet ansåg det angeläget att utredningen fick en parlamentarisk sammansättning. Vad utskottet sålunda anfört gav riksdagen som sin mening regeringen till känna.

Utredningen om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall har genom tilläggsdirektiv fått i uppdrag att verkställa den av riksdagen begärda översynen. I samband med utfärdande av tilläggsdirektiven har utredningen i enlighet med riksdagens önskemål ombildats till en kommitté med parlamentariskt inslag.

Motionärernas önskemål om en reglering som leder till snabbare avveckling av dödsbon får således anses i huvudsak redan tillgodosett när det gäller dödsbon, som äger jordbruksfastigheter. Beträffande frågan om en tvångsmässig avveckling av dödsbon i andra fall kan utskottet inte finna att det sedan frågan senast behandlades förekommit något som bör föranleda ett ändrat ställningstagande av riksdagen.

Utskottet hemställer därför
att riksdagen avslår motionen 1979/80: 806.

Stockholm den 11 mars 1980

På lagutskottets vägnar
LENNART ANDERSSON

Närvarande: Lennart Andersson (s), Bernt Ekinge (fp), Inger Lindquist (m)*, Stig Olsson (s), Elvy Nilsson (s), Arne Andersson i Gamleby (s)*, Martin Olsson (c), Ingemar Konradsson (s), Olle Aulin (m)*, Owe Andréasson (s), Marianne Karlsson (c), Bengt Silverstrand (s), Margareta Gard (m), Stina Andersson (c) och Olle Grahn (fp)*.

* Ej närvarande vid betänkandets justering.